

La governació de Martí l'Humà en el territori del bisbat de Tortosa

Josep ALANYÀ I ROIG
Arxius Capitular i Diocesà de Tortosa

Fent recerca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i resseguint fil per randa el rics documents que es guarden als registres de la Cancelleria Reial he pogut trobar, amb data i lloc precisos, un conjunt important d'actes de governació del rei Martí exercits en relació amb viles i comarques del regne de València i del principat de Catalunya pertanyents a la diòcesi de Tortosa. Majoritàriament vénen signats pel rei, si bé alguns ho són per la reina Maria de Luna. Hi he inclòs els actes de governació que Martí va exercir com a lloctinent del seu pare, Pere el Cerimoniós, al regne de València, des de 1378, i com a lloctinent general dels dominis de la Corona durant el regnat del seu germà Joan I.

Els documents es troben dins els registres 2068 a 2354 i abracen els anys 1378-1410. Estem davant un conjunt de documents que es refereixen a 282 actes de govern, que poden classificar-se, segons llur tipologia, en: *a)* actes d'administració dels regnes i de la casa reial; *b)* actes judicials en l'exercici del mer i mixt imperi; *c)* ordres reials de contingut polític; *d)* selecció de persones per a càrrecs civils i per a domèstics de la casa reial; *e)* nomenaments i concessió de privilegis; *f)* actes relatius a diversos aspectes culturals; *g)* actes de govern relatius a l'Església, a la diòcesi tortosina i a persones eclesiàstiques, i *h)* llicències i aprovacions reials.

Els llocs de la diòcesi tortosina que són objecte de l'atenció de Martí I sumen quaranta-un, als quals cal afegir tres comarques naturals: la castellania d'Amposta, al principat de Catalunya, i la plana de Borriana i els ports de Morella, al regne de València.

Mereixen una atenció especial els documents que revelen la preocupació del monarca per l'estat de l'Església i del bisbat de Tortosa a causa del Cisma d'Occident, afegint-hi un plus d'interès el fet que Benet XIII havia instal·lat la cort pontifícia d'Avinyó al castell de Peníscola; que el bisbe de Tortosa era curial seu; que l'administrador apostòlic de la diòcesi, Pero de Luna, era nebot del papa, i que el capítol catedralici i el clergat servien els interessos papals amb gran fidelitat i devoció, i alguns d'ells van esdevenir domèstics de la casa pontifícia i ambaixadors papals.

Els documents revelen els conflictes personals i socials, violència primitiva inclosa, que es produïen a l'època; el foment de les obres públiques de camins, fortificacions i serveis comuns de les viles murallades i dels castells; la problemàtica situació d'alguns pobles de frontera entre regnes, que havien de patir ingerències i extorsions per part dels oficials reials del regne veí; els contenciosos jurisdiccionals i judicials entre càrrecs i llocs; la situació delicada de les persones pertanyents a grups marginals (jueus, sarraïns); els enfrontaments entre bàndols ideològicament oposats en una mateixa ciutat o vila; les accions violentes de la pirateria a les costes contra les persones i els béns, etc. El con-

junt de la documentació aporta una visió completa, panoràmica, de la societat civil i de l'Església de la segona meitat del segle XIV i de la primera dècada del segle XV.

Tanmateix, per tal de no excedir-nos en l'extensió de la nostra aportació, ens limitarem a tractar tres tipus d'actes de governació del monarca: A. Actes d'administració dels regnes i de la casa reial; B. Actes judicials en l'exercici del mer i mixt imperi; i C. Actes de govern relatius a l'Església tortosina i a persones eclesiàstiques.

El present treball recolza en una triple justificació: *a*) geogràfica: la diòcesi tortosina s'estenia pels tres territoris de la Corona d'Aragó (Catalunya, Aragó i València) tenint la capital a Tortosa, aleshores una ciutat florent i nus de comunicacions dels tres territoris; *b*) cronològica: el regnat de Martí l'Humà coincideix amb la plena vigència del Cisma d'Occident a casa nostra i la presència física del papa Benet XIII i l'establiment de la cort pontifícia a Peníscola, i *c*) itinerària: per la situació de la diòcesi tortosina, la presència i itinerància de la cort i del monarca per terres i en llocs i viles del bisbat és una constant i constitueix la base de les relacions humanes i de comunicació personal del rei i la reina amb el bisbe i el capítol catedralici, amb els preveres diocesans, molts d'ells nomenats capellans reials i domèstics de la casa del monarca, i amb les autoritats civils municipals.

La mostra documental presenta els diversos actes exercits per Martí I en virtut de la *regia potestas* tal com van ser realitzats, publicats i autoritzats en data i lloc *iussione regis*: són preceptes reials, sentències, actes administratius, ordres, disposicions, prevencions, bans i sancions, que emanaren dels tres poders reials —militar, legislatiu i judicial— que es concentraven en la persona del monarca i que van regir aquella comunitat medieval tan activa, signada de cristiandat.

A. ACTES D'ADMINISTRACIÓ DELS REGNES I DE LA CASA REIAL

1. L'infant Martí fa fer crida pública a la vila de Morella per trobar quinze homes amb suficiència i bona preparació per regir oficis de justícies, batlles, jurats o mostassafs dels llocs de Miravet, Albalat i Torreblanca. València, 5 d'abril de 1379 (ACA, C, reg. 2068, f. 31r-v).

2. El rei Martí I l'Humà exigeix la contribució dels nobles i els cavallers de Morella i del seu terme general per a la construcció i reconstrucció de les muralles, valls, ponts i fonts d'aigües; com diu el document llatí: «ad constructionem et refeccionem murorum, vallorum, pontium et aquarum fontium». Saragossa, 5 de desembre de 1397 (ACA, C, reg. 2111, f. 157r).

3. El rei fa saber al justícia, als jurats i a la municipalitat de Morella que Lluís Gallego, procurador de fra Guillem Ramon Alamany de Cervelló, comanador major de la vila d'Alcanyís, de l'orde de Calatrava, nomenat pel monarca comissari per a la reparació, el canvi i la reedificació d'alguns camins del terme de Mont-roig de Tastavins i d'altres termes de la seva tinença, li ha exposat que, encara que el comissari esmentat amb l'autoritat que el propi rei li ha donat ha fet canviar, reparar i dirigir els vianants a transitar per aquests camins, i ha imposat cises per poder fer aquestes obres, resulta que, contra la comissió reial atorgada, els oficials de Morella o, almenys, alguns d'ells no cessen de pertorbar-lo, inquietar-lo i molestar-lo indegudament i injusta. Saragossa, 11 d'abril de 1399 (ACA, C, reg. 2118, f. 131v-132r).

4. Els morellans i els pobladors de les aldees exposen la queixa al rei per mitjà d'Ènec Ximèn Galloz, procurador dels justícia, jurats i poble de Morella, i li manifesten que les autoritats municipals i els veïns de Morella tenien el dret, l'ús i la possessió pacífica de traslladar-se i fer via des de Morella a Alcanyís, als llocs de Bellmunt i als altres de la tinença de Calatrava i a d'altres parts del regne d'Aragó pel camí públic que de temps immemorial fan servir per anar i tornar d'aquestes parts a Morella i

viceversa, passant pel terme de Mont-roig de Tastavins i pel camí que hi mena. S'especifiquen els punts del terme per on discorre el camí; això és, la partida del Peiró, des d'on puja cap a la vall dels Pardos, i d'aquí segueix ascendint tot recte vers la serra de les Forques i de Santa Bàrbara fins a arribar al coll anomenat d'En Pexo, prop i davant l'església de Santa Maria de Consolació. Aquest és el camí de sempre, per on els morellans han anat i han vingut, van i vénen en els viatges personals i de comerç a la vila d'Alcanyís portant els seus béns, aixovars, coses, animals i mercaderies sense entrar a la vila de Mont-roig, puix el camí en passa lluny. El procurador Ènnec Ximèn protesta enèrgicament davant l'agressió que el comanador major d'Alcanyís, fra Guillem Ramon Alamany de Cervelló, i els justícia, frares de Calatrava, jurats i oficials de Mont-roig fan als morellans en forçar-los a passar per la vila i per la detenció i retenció de quatre animals de Salvador Carrasca i Mateu Benedicto, veïns de Morella, que viatjaven carregats de vi des dels llocs de la tinença de Calatrava a Morella, quan passaven pel camí públic dins el terme de Mont-roig de Tastavins.

El rei Martí imposa l'obligació de respectar els drets immemorials dels de Morella i aldees, de no pertorbar-los en l'exercici d'aquests drets i de retornar-los amb urgència els béns que els haguessin estat presos. Saragossa, 9 de maig de 1399 (ACA, C, reg. 2119, f. 163v-164v).

En el conflicte dels camins, alguns veïns de Mont-roig de Tastavins es veuen forçats a acudir davant el monarca per fer una ferma de dret i expressar-li la por que tenen de ser detinguts en les seves persones perquè el síndic de la municipalitat de Morella ha llançat contra ells diversos clams requerint-los en causes civils i criminals. Els veïns que van a Saragossa a trobar el rei són Domingo Celma, Pere Cortadas, Tomàs de Luna, Antoni Çavit, Jaume d'Avinyó i Pere Torner. El rei Martí ho fa saber al governador del regne d'Aragó i mana als de Morella que s'abstinguin de prendre i de molestar els de Mont-roig. Saragossa, 16 de maig de 1399 (ACA, C, reg. 2121, f. 177r).

5. El rei Martí fa saber a Bernat de Juià, cavaller, alcaid del castell de Morella, i al seu lloctinent, Bartomeu Segarra, que han acudit a la presència reial uns enviats de la municipalitat de Morella, els quals li han explicat que, en ocasió de l'entrada de gents d'armes del comte de Foix, per a major seguretat i protecció de la vila havia estat tapiat un portell o porticó existent prop del castell de manera que els enemics no poguessin penetrar a la fortalesa amb facilitat («intelligimus quod cum occasione ingressus gentium armorum Comititis quondam Fuxi fuerit pro tuicione et defensione dicte ville clausum quoddam portellum sive postigo ne per eius aditum seu ingressum ab inimicis per ipsum liber aditus haberi posset»). Tanmateix l'alcaid i el lloctinent, considerant que això s'havia fet en perjudici de les autoritats i els pobladors del castell, intenten obrir novament el portell i tornar-lo al seu estat original, quan allí mateix hi ha un portal gran i ample pel qual poden entrar i eixir tant com vulguin els habitants de la fortalesa («non obstante quod ibidem sit quoddam aliud portale magnum per quod late et libere vos et alii habitantes in ipso castro exire et intrare potestis...»). Per això, el monarca, ateses les peticions dels morellans, ordena a l'alcaid i al lloctinent que desisteixin d'obrir el portell i no hi facin res fins que els sigui manat per ell. Saragossa, 7 d'abril de 1400 (ACA, C, 2125, f. 193r-v).

6. Martí I rep la queixa de Domingo Carreres, que havia exercit el càrrec de carceller de les presons reials del castell de la Suda o de Sant Joan de Tortosa durant dos anys continus, de 1398 a 1400, perquè li són degudes vint lliures barceloneses del seu sou. El rei, escoltats queixa i prec, mana al batlle reial de la ciutat que li siguin abonades, puix és de justícia fer-ho. Barcelona, 30 de setembre de 1400 (ACA, C, reg. 2126, f. 86r-v).

7. El rei, havent conegut que Bartomeu Segarra, lloctinent del batlle de Morella, ha introduït novetats en la partició o divisió dels drets de les primícies del terme general en perjudici de la muni-

cipalitat, l'urgeix a no introduir cap alteració en els costums, usos i establiments antics de la universitat morellana. Barcelona, 28 de juny de 1400 (ACA, C, reg. 2127, f. 34v).

8. Durant les fires de Morella, Joan d'Azuara, veí de Rossell, compra a Pascasi Malla setanta caps de bestiar menut o més dels animals que aquest, assegurant que era el comissari del governador del regne de València, havia pres a la força a uns mercaders catalans que els havien comprats a Morella i tornaven de les fires fent camí cap als seus pobles.

Les fires de Morella se celebraven per concessió del rei Jaume I des de la festa de la Nativitat de la Mare de Déu, el 8 de setembre, fins a la festa de Sant Miquel Arcàngel, el 29 del mateix mes. Fou durant aquests dies quan Pascasi Malla va prendre els caps de bestiar als mercaders catalans, que viatjaven segurs i confiats en la protecció i el guiatge reials atorgats a tots aquells que, compradors o venedors, anaven, estaven o tornaven de fires i mercats. La captura tingué lloc dins la tinença de Benifassà, inclosa en els termes generals de Morella, però els mercaders foren obligats per Malla a traslladar-se a la vila de Sant Mateu, on els féu arrestar i detenir pel justícia. Barcelona, 6 d'octubre de 1400 (ACA, C, reg. 2128, f. 104r-105r).

El rei Martí l'obliga a tornar als seus amos el bestiar o el seu valor equivalent en diners. Barcelona, 21 d'octubre de 1400 (ACA, C, reg. 2127, f. 111r).

9. El rei autoritza els bastaixos i els bracers de Tortosa a jugar als daus públicament de manera que ningú pugui imposar-los penes pel joc (ACA, C, reg. 2127, f. 194v-195r).

El *Llibre de les Costums de Tortosa* reglamentava el joc en la rúbrica 16 «De jugadors e d'aquels qui presten a joc sobre peynores e sens peynores». Les autoritats civils regulaven les activitats lúdiques d'atzar i, en els establiments locals, solien mostrar-se obertes i indulgents pel que fa als jocs d'atzar i fins i tot a l'ús de la prostitució reglada dels treballadors del camp passavolants i bracers. Així, per exemple, als establiments de la vila de Morella. Tanmateix l'Església condemnava els jocs d'atzar i, per tant, el joc de daus, que eren objecte de vigilància, denúncia dels jugadors i condemna per part del bisbe en les visites pastorals. Així ho constatem en les actes de visita pastoral de 1314 del bisbe de Tortosa Francesc de Paolac.

10. El monarca s'adreça als procuradors i al clavari de la universitat de Tortosa per dir-los que trobant-se ell a la ciutat havien anat a veure'l na Blanquina de Pinyol, viuda, i Alamany de Siscar, donzell, veïns de la ciutat, per exposar-li que el mur de contenció existent entre el riu Ebre i les seves cases s'havia esfondrat. Per això, Martí I demana a les autoritats municipals amb gran instància que facin obrar el mur, complint el mandat que ja feia un cert temps havia emès la ciutat per tal que el riu, que solia experimentar crescudes molt fortes i sovintejades durant la tardor i l'hivern, no pogués causar danys a les cases esmentades de la façana fluvial. Tan urgents i necessàries eren les obres, no realitzades per negligència, que el rei els imposà un termini d'execució —durant tot el mes de setembre— i la pena de dos mil florins en cas de no complir el manament reial. Altura, 20 d'agost de 1401 (ACA, C, reg. 2130, f. 122v-123r; cf. f. 133v-134r).

11. A Onda, els jurats de la vila havien decidit fer destruir un forn de coure ceràmica que hi havia extramurs, el qual havia estat propietat del sarraí difunt Mahoma el Cantarero, casat amb Àxia, dona sarraïna molt pobra. Aquesta viuda implora el favor reial i el monarca prohibeix als jurats l'execució de l'enderroc. Sogorb, 24 d'octubre de 1401 (ACA, C, reg. 2130, f. 148r-v).

12. A Morella i a tota la comarca dels Ports, en prevenció de les èpoques de seca, tan freqüents, van introduir-se els graners o sitges comunes per a l'emmagatzematge del blat en les èpoques de bona collita reservant-lo per als anys dolents. L'any 1401 fou un any de mala collita per l'esterilitat de la terra i la falta de pluges, però els veïns no podien beneficiar-se dels graners per l'avarícia dels arren-

dadors i l'egoisme d'alguns que mantenien ocultes les reserves de blat en perjudici greu dels pobres llauradors. Així és que els jurats no van poder atendre a la utilitat pública enganyats i frenats per l'avarícia privada. El rei Martí dona suport als jurats i els autoritza a forçar els escanyapobres a manifestar el blat que tenien en reserva i a posar-lo a la disposició de l'interès comú. Sogorb, 1 de desembre de 1401 (ACA, C, 2130, f. 161r).

13. Les dates de celebració de les fires i mercats eren inconvenients en alguns casos als pobles i ciutats veïns per la coincidència de dies o per una excessiva proximitat en el temps, la qual cosa perjudicava els interessos comunals. Això és el que s'esdevingué a les viles de Castelló de la Plana, de Borriana i d'Almassora. Les fires de Castelló havien estat concedides per un privilegi del rei Alfons el Benigne, signat a Castelló el 22 de novembre de 1334, i havien de celebrar-se des del dia de Sant Lluç evangelista, el 18 d'octubre, durant quinze dies seguits. I la universitat d'Almassora havia demanat al rei Martí, fent silenci de les dades de fires de Castelló, la concessió de fires per a la festa de Tots Sants i una duració de vint dies comptadors des de l'1 de novembre, privilegi signat a Saragossa el 6 de maig de 1398. D'aquesta concessió, se'n derivaven perjudicis a l'erari reial i a la vila de Castelló perquè, distant Almassora de Castelló només una llegua ben justa, les fires d'Almassora se celebraven quan encara no s'havien començat els preàmbuls de les fires de Castelló i encara no era acabat el seu temps. Per això, el rei Martí mana que les fires d'Almassora passin a celebrar-se a la festa de Sant Andreu apòstol i a partir d'aquí tinguin la duració de vint dies i així no perjudiquin les fires de Castelló, «universitas que inter alias villas nostras Regni Valencie est notabilis et insignis». Sogorb, 8 d'octubre de 1401 (ACA, C, reg. 2133, f. 56r-v; cf. f. 60v-61r).

14. A Cincorres, aldea de Morella, Arnau Sorolla, veí del lloc, tenia arrendada la carnisseria del poble a tres anys pel preu de seixanta lliures reials de València, però havia al·legat pobresa i afirmava que no les podia pagar als jurats. Martí I li concedí un ajornament del pagament (València, 3 de juny de 1402), però, davant un possible engany i frau del sol·licitant, va exigir als jurats la justificació de la pobresa al·legada i, en el cas de falsedat, els manà que l'obliguessin a pagar. València, 2 d'agost de 1402 (ACA, C, reg. 2136, f. 26r-v; cf. f. 42r).

15. El rei, com a garant de l'autenticitat i veracitat dels actes de fe pública, manà reconèixer i revisar els llibres i les notes de Domingo Royo, notari d'Olocau del Rei, fets i rebuts des de 1377 fins a 1394, a petició d'Arnau Reial, doctor en lleis. València, 16 de novembre de 1403 (ACA, C, reg. 2139, f. 41v-42r).

16. Martí I confirma la sentència arbitral promulgada per Jaume II sobre els emprius i els drets de pasturatge, herbatge i llenyatge dels llocs d'Ulldoona i Vinaròs i el monestir de Benifassà a les partides de Refalgarí, el Pinar Pla i les valls de Malgraner i del Fargar, situades dins la tinença de Benifassà i terme general de Morella. Barcelona, 15 d'octubre de 1404 (ACA, C, reg. 2143, f. 93r-94r).

17. A Tortosa, les presons reials eren al castell de la Suda, on es feien també judicis. La universitat ha construït unes noves presons comunes al pla de la ciutat i dins el seu recinte murallat d'acord amb una lletra reial de Joan I, que és confirmada pel rei Martí. Tanmateix la universitat vol que es mantinguin els costums i les lleis antigues: que es puguin celebrar judicis a la Suda i posar grillons als empresonats dins la casa presó nova. El rei hi està d'acord. Barcelona, 8 d'agost de 1405. El *Llibre de les Costums de Tortosa* (1.1.16) diu: «Atressí presó neguna no deu aver, sinó en la ciutat, ço és a saber en la Çuda, là on acostumat és.» Mig segle abans del *Llibre de les Costums*, els ciutadans havien aconseguit de Jaume I que la justícia es fes a la Cort de la ciutat i no a la Suda. Al tribunal de la Suda eren reservats els crims que havien de jutjar-se segons la sentència de Flix i les causes d'heretgia (*Costums de Tortosa*, llibre VII, rúbrica 10, 2). Sembla que amb la construcció de la nova presó la ciutat vol

acabar amb les diferències entre la presó del castell i la de baix i el tribunal de la Suda i el de la ciutat. Fins ara la seu judicial era la Cort, i la presó, la Suda (ACA, C, reg. 2146, f. 37r-v).

18. El rei reprèn Arnau Bosch, nomenat sotscomissari reial per rebre els arbres i la fusta que les grans avingudes del riu Millars arrosseguen fins a la mar a les platges de Borriana i Almassora, perquè, excedint-se en les facultats que tenia, havia fet molts greuges i vexacions a la universitat de Vilafamés, de les quals el síndic havia elevat queixa al monarca. València, 23 de desembre de 1406 (ACA, C, reg. 2150, f. 118v).

19. El rei urgeix Arnau Morera, de Morella, marmessor dels béns de la darrera voluntat del difunt Domingo Macip, també de Morella, a donar a Almanara, donzella, filla de Miquel Mediona, difunt, veí de Forcall, vint florins d'or en ajuda del seu matrimoni, quantitat que li havia estat promesa de la pia almoïna «pro puellis maritandis» fundada per Domingo Macip i que havia de distribuir cada any l'esmentat Arnau. València, 9 de maig de 1407 (ACA, C, reg. 2150, f. 173v).

20. Martí I fa saber al justícia de Forcall que ha concedit a Miquel de Pedro, porter reial, la facultat de vendre els dos edificis que eren destinats a hospitals de malalts, pobres i pelegrins, tots dos erigits per amor a Déu i per motius de pietat, l'un per Joan Pujalart i Jaume Bunyol, i l'altre per Jaume Guasch, prevere, veïns del lloc, i amb l'import de la venda comprar un nou edifici més gran i decent per atendre millor els pobres, els malalts i els pelegrins. La venda l'ha de fer juntament amb un dels jurats del poble, però aquests intenten pertorbar-ne l'execució. El rei urgeix a fer-la i els prohibeix d'oposar-s'hi. Castelló, 2 de març de 1402 (ACA, C, reg. 2154, f. 159r-160r; cf. reg. 2160, f. 47v-48v).

21. El rei, assabentat que hom prohibeix als jueus de la ciutat de tenir vi juïc, mana als procuradors i als prohoms de Tortosa que no s'oposin a entrar a l'aljama tortosina, «que és tresor nostre propi», aquesta mena de vi, puix es va despoblant per la necessitat i la carència que en tenen. Els demana, doncs, que, si volen servir al rei, permetin als jueus entrar de quinze a vint bótes de vi. Barcelona, 7 de juny de 1408 (ACA, C, reg. 2155, f. 117r).

22. A Morella, Ramon Campana construeix sense llicència un porxo damunt la via pública per passar d'una casa a una altra. El rei, informat, li'n mana la destrucció immediata. Cal saber que, des de l'incendi general de la vila el 1356, els porxos entre cases construïts damunt la via pública havien estat prohibits. Barcelona, 18 de juny de 1408 (ACA, C, reg. 2157, f. 52v).

23. Un cas semblant de política urbanística s'esdevé a Xerta, on uns veïns, sense cap llicència, construeixen una casa per a ús particular en una plaça comuna contra el que ordenen els Costums de Tortosa respecte als carrers i places públics i els drets que el rei hi té. El monarca ordena al batlle i al procurador fiscal de Tortosa que intervinguin en l'afer i facin complir la llei. Saragossa, 22 de gener de 1400 (ACA, C, reg. 2122, f. 182v).

24. Contra les pretensions dels aragonesos, el rei recorda i exigeix que, per capítol de Cort, les batllies de Miravet, Horta, Ascó i Uldecona, situades a la dreta del riu Ebre, contribueixin, en aquest cas per a l'armada contra Sardenya, amb els catalans. Barcelona, 18 de maig de 1409 (ACA, C, reg. 2161, f. 57r-v).

25. No són rars els casos en què el rei Martí concedeix un major termini del que ja havia estat pactat en el pagament de deutes contrets per universitats i persones singulars, justificats generalment per les males anyades agrícoles, intenses i llargues secades o qualsevol altra causa que hagués reduït el deutor a la pobresa. És aquest el cas de l'ampliació dels terminis de pagament de tots els deutes en un període de tres anys, comptadors a partir de la data del document i ja ultrapassada la data del compliment del compromís, atorgada pel monarca a les municipalitats i a les persones particulars de les viles, castells, llocs, parròquies, pobles, masades i termes de les batllies de Miravet, Horta i Ascó, que

havien de suportar les grans càrregues dels deutes contrets, castigades com eren per molts anys de seca, causa de la improductivitat dels camps, i per altres causes adverses. El rei, amb la concessió de l'ajornament, pretén que els pobladors no s'hagin de veure forçats a emigrar per malviure i vagabundejar pertot arreu carregats d'indignitat. Saragossa, 16 de novembre de 1398 (ACA, C, reg. 2170, f. 34r-v).

26. Martí I, rei de tots els qui viuen als seus dominis, es preocupa per la necessitat que senten els jueus de la vila de Borriana de tenir una Torà, per la qual, diu el document, «l'aljama té fretura». El monarca abona la voluntat dels jueus i els invita a fer-la fer o a adquirir-la alhora que demana que ningú els posi obstacle. Saragossa, any 1399 (ACA, C, reg. 2170, f. 197v).

27. En lletra al castellà d'Amposta, Martí I li fa saber que dona tota la protecció reial necessària i el guiatge a Roderic de Luna, que, segons el document, està «continuando su camino enta vos por prender el hábit del orde de Sant Johan e obtener la comanda d'Orta, la qual vos havedes disposada donar a ell segund havemos entendido que desto havedes scripto al Padre Sto. como al administrador de la Esgleya de Tortosa». Barcelona, 15 de desembre de 1400 (ACA, C, reg. 2172, f. 138v-139r).

28. Com era ja costum consolidat, quan els reis viatjaven i havien de sojornar en un castell o en un edifici de la vila o ciutat que havien escollit com a destí, escrivien prèviament a l'alcaid o al batlle per avisar-los del viatge i demanar-los de tenir-hi en condret les estances. Així ho fa Martí I quan es disposa a baixar de Saragossa a Tortosa l'hivern de 1400: «Lo Rey. Al Batlle de Tortosa. Nos havem acordat partir d'ací, Deus ajudant, la primera setmana del mes de Març propvinent e fer nre. dret camí per Ebro avall vers aquesta ciutat. Per que us manam expressament que, encontinent, vista la present, nos aparellets e forniscats bé lo castell en manera que nos hi puxam reposar ab plaer mentre aquí serem.» Saragossa, 12 de febrer de 1400 (ACA, C, reg. 2173, f. 57v).

29. Sovint els monarques volien afavorir aquells domèstics o servidors pels quals sentien alguna preferència, fos per la naturalesa de la seva persona o bé per l'eficàcia i rectitud en els serveis prestats. Així ho féu el rei Martí, quan envià al mestre de Calatrava una lletra per demanar-li que «havieres a memoria los servicios que el fiel de nra. cambra Pedro de Luna ha feytos a nos en el reyno de Sicilia e faze de gran corazón, vos rogamos que por amor nuestra querades al dho Pedro, el qual muyto desea servir a vro. orden, proveidir de la comanda de Calazeyt, la qual al present vaga...». Altura, 25 de juliol de 1401 (ACA, C, reg. 2175, f. 13r).

30. El rei dona avís a les autoritats municipals i als prohoms de les aldees de Morella que es troba a la ciutat de Sogorb «per tenir corts als valencians, d'on nos covendrà, axí com devem e volem, jurar furs e privilegis» i els fa saber «que a nós és cert que per lo Senyor Rey En Joan, de bona memòria, frare nostre, fon dada en la vila de Muntçó una sentència entre la vila de Morella e ses aldees, de la qual sentència fo request e fet acte de cort». Per això, vol i mana que, si entenen que aquest afer és de llur interès o els causa algun perjudici, es presentin davant el seu tron per explicar-se sense temor de cap pena. Sogorb, 12 d'agost de 1401 (ACA, C, reg. 2175, f. 35r).

31. El rei Martí promou el rescat del morellà Llorenç de Montsó, resident a Atenes, que havia estat capturat pels turcs feia ja ben bé tres anys i per la llibertat del qual exigien quatre-cents florins, que ell no podia pagar. Demana als justícia i jurats de Morella que, dels fons del comú i de l'ajuda de gent caritativa, aportin per al rescat els diners necessaris: «Perquè us pregam instantment que per reverència de nostre Senyor Déus e per honor nostra, qui us ho tendrem en servey, ajudets de la almoyna del bací d'aquexa vila al dit En Llorenç en son rescat, tant com més porets, car mercè n'hauréts de nostre Senyor e fer nets plaer a nós, qui us ho gahirem molt.» Castelló de Borriana, 14 de març de 1402 (ACA, C, reg. 2175, f. 79v).

32. Davant la necessitat de fer reparacions en vies, muralles, ponts i altres elements d'ús públic, el rei Martí urgia les autoritats que en tenien la responsabilitat a iniciar, continuar o acabar les obres, considerades gairebé sempre de gran importància. Valguin com a exemple dos documents reials relatius a la ciutat de Saragossa. En el primer, dirigit pel monarca a Pere Galceran, batlle de Fréscano, li demana la col·laboració necessària per extreure i tallar pedra de les pedreres del lloc per a la reconstrucció del pont de pedra de la capital d'Aragó: «Por ordenación e mandamiento nuestro se continua obrar de piedra el puent mayor de la Ciudad de Saragoça, e segunt por part de la dita Ciudat es seydo a nós expuesto en el término de vuestro lugar de Frescano ha buena pedrería, en la qual haurian sobiranament necessario tallar alguna quantitat de pedra por continuar e fazer la dita obra...» Barcelona, 15 de novembre de 1408 (ACA, C. reg. 2185, f. 26r). Les obres havien començat l'any 1405. Les pedres sembla que van ser extretes de la pedrera de Burrén, d'on va fer-se'n també extracció per a la catedral del Salvador.

El segon document va dirigit a les autoritats municipals de Saragossa i es refereix a les inundacions de l'Ebre que es produïen a l'indret de la basílica del Pilar, fenòmens naturals excessius que calia prevenir per tal de protegir les cases, muralles i carrers de la ciutat i impedir la mort de persones:

El Rey. Hombres buenos, por exposición feyta denant nós por part de los religiosos amados nuestros el prior e canónigos de la iglesia de Sta. María la Mayor d'aquexa Ciudat de Çaragoça, havemos nuevament entendido yassea ellos una e muytas vegadas con grant instancia vos hayamos rogado, instado e requerido que procehissedes en enforar la dita iglesia en tal partida del Rio, el qual fiere dreyto en la dita iglesia, la qual riende muro a la dita Ciudat, la qual iglesia es muy periglosa mayorment en tiempo de grandes aguas. E si ena quella partida rompía, lo que Dios no mande, fácilmente al dito Rio daría por medio d'aquexa Ciudat, de que sen seguirían infinitos danyos a la cosa pública de aquella, segund que en nuestros tiempos se son seguidos por semblantes diluvios, mayorment en la Ciudat de Mallorca, en la qual, assín como creyemos sepades, ultra la destrucción de aquella hi morieron affogados iii mil personas o más.

El rei urgia els prohoms de la ciutat a preocupar-se ben seriosament del cas i, en previsió, a solucionar el problema. Barcelona, 17 de novembre de 1408 (ACA, C, reg. 2185, f. 29r-v).

33. El rei Martí concedeix a Ramon Garro, ciutadà de Tortosa, que, en nom i per part del cambrer reial Ramon de Sentmenat, cavaller, pugui fer tallar a les muntanyes dels ports de Tortosa fins a cent troncs de fusta apta per a fabricar ballestes per al seu ús i fer-les portar a aquells llocs que Ramon de Sentmenat li indiqui. Barcelona, 9 de gener de 1409. La fusta dels arbres que es criaven a les serres dels Ports era aleshores molt abundant i de bona qualitat (ACA, C, reg. 2187, f. 49v).

34. El rei dóna permís a les autoritats municipals de Tortosa per a fer noves presons de la ciutat dins el nucli urbà i deixar la presó de la Suda per a l'ús exclusiu de presó militar. Barcelona, 15 d'octubre de 1400 (ACA, C, reg. 2195, f. 81v-82v).

B. ACTES JUDICIALS EN L'EXERCICI DEL MER I MIXT IMPERI

1. L'infant Martí mana al justícia de Morella que prengui i detingui una dona de nom Eulàlia, muller de Pere Micolau, denunciada per aquest de cohabitar amb Bernat Cort, beneficiat de Santa Maria la Major, acusada d'adulteri i de molts altres crims enormes. Barcelona, 6 de juny de 1387 (ACA, C, reg. 2080, f. 20v-21r).

2. El rei Martí escriu a la reina de Navarra, Elionor de Trastàmara, diverses cartes en què li de-

mana que, per fer justícia contra Albert Messeguer, «hombre homicida, robador de caminos e de mala vida, el qual es preso en vuestro poder», l'enviï ben guardat al poder reial d'Aragó. Un dels crims de què fou acusat era el segrest i detenció de dos homes veïns de Batea, que s'havia endut fins a Tudela, on eren empresonats fins a obtenir-ne rescat i, si no, matar-los. Saragossa, 13 de desembre de 1397 (ACA, C, reg. 2112, f. 160v-161r, i reg. 2114, f. 135r-v).

3. La sagrera de Morella —església arxiprestal i cementiri— fou escenari de bregues, feriments greus i fins i tot morts entre membres de faccions contràries de la vila. Per la seva condició de llocs sagrats gaudien del dret d'asil eclesiàstic i eren sotmesos a la jurisdicció del bisbe, que havia de donar autorització perquè el poder reial pogués prendre els culpables. El rei Martí intervé davant el justícia de la vila i aldees o el seu lloctinent perquè uns homes hi havien estat ferits i pels enantaments fets pel procurador fiscal del bisbe contra els agressors per raó del sacrilegi comès, processos i actes judicials que havia rebut el notari de l'oficial eclesiàstic, Domingo Fuster. El rei rep la queixa de Jaume de Bondia, procurador fiscal seu, denunciant l'abús de l'escrivà de l'oficial eclesiàstic perquè s'havia saltat la pragmàtica sanció del rei Pere el Cerimoniós, que imposava una pena als notaris que feien escriptures en el fur eclesiàstic d'aquelles coses que pertanyien a la jurisdicció secular i així ho havia denunciat davant el justícia Ramon de Brusca, predecessor seu en el càrrec. Per això, Domingo Fuster havia estat detingut i empresonat i els seus béns havien estat segrestats. Martí l'Humà mana que siguin lliurats a l'oficial eclesiàstic tots els seus processos i escriptures, que sigui alliberat de les presons Domingo Fuster i que li siguin retornats tots els seus béns segrestats. Saragossa, 14 de març de 1398 (ACA, C, reg. 2113, f. 128r; reg. 2117, f. 82v-83r, i reg. 2125, f. 172v-173r).

4. Martí I dirigeix una lletra al capítol catedralici de Tortosa i a l'oficial eclesiàstic de Morella perquè s'ha assabentat que Arnau Ripoll i els seus fills, Arnau i Vicent, s'havien refugiat a l'església major de la vila i allí havien estat arrestats, presos i engrillonats per l'oficial a instància del justícia perquè havien ferit Guillem Torbaní i havien mort Domingo Narbonès i Arnau Sibil. El monarca vol que els criminals no gaudeixin de l'asil eclesiàstic i, aprovant l'actuació del capítol i de l'oficial, els demana que lliurin les seves persones a Pere Sorribes i Ponç Perelló, a qui n'havia estat encomanada la custòdia, i els mantinguin detinguts mentre se'ls obre procés i fins que, un cop esclarit si poden gaudir de l'asil eclesiàstic o no, el rei mateix decideixi què se'n fa. Saragossa, 9 de juliol de 1399. El rei Martí és en la línia del seu pare, Pere el Cerimoniós. Cas del menoret Guillem Escolà, assassinat per l'arquitecte Domingo Prunyonosa el 27 d'abril de 1353 (ACA, C, reg. 2122, f. 10r-v i 23r-v; reg. 2123, f. 44r-v; reg. 2124, f. 126v-127r, i reg. 2128, f. 47r-v).

5. A Tortosa s'agreuja, i molt, la situació moral pública a causa dels excessos de l'alcauoteria i de la prostitució pels carrers i places, sobretot els que tenien lloc prop de la catedral i dels convents de religiosos, on l'escàndol i les molèsties eren més grans. Eren escandaloses les exhibicions de les dones públiques pertot arreu oferint-se als homes de la ciutat, que les buscaven amb promeses, regals, pagaments en diner, etc., per a ruïna de casa seva, i exhibint-se davant els nombrosos homes que vagabundejaven. Per acabar aquesta xacra, que, ultra la immoralitat, creava discussions, baralles i violència, els procuradors de la ciutat van voler aplicar les mesures, que ja aplicava la ciutat de Barcelona, consistents en la persecució i l'expulsió de tots aquells homes i dones implicats en els negocis de la prostitució i de l'alcauoteria i en els actes de baralles i discussions que en derivaven. Però el veguer, el sotsveguer i el batlle no actuaven amb autoritat en aquests afers, per la qual cosa el monarca els obliga a intervenir-hi amb l'amenaça de la indignació reial i d'una pena de cinc-cents florins d'or, i els mana de respectar i protegir les actuacions governatives dels jurats i els prohoms de la ciutat d'acord amb el que diuen els Costums de Tortosa. Saragossa, 14 de gener de 1400 (ACA, C, reg. 2123, f. 156v-157r).

6. Martí I amenaça l'abat de Benifassà, que havia estat nomenat jutge per la Santa Seu, pel fet d'haver-se excedit en el zel del seu ofici judicial contra el capellà, comensal i domèstic reial Guillem Ramon, batxiller en decrets i degà del capítol de la seu de Tortosa. Barcelona, 4 de març de 1401 (ACA, C, reg. 2126, f. 160v).

7. El rei insta els seus oficials a actuar criminalment contra Roger Crebay, de Juneda, que havia estat denunciat davant la cort reial per Domingo Blasco, de Tortosa, d'haver raptat la seva muller i haver-se emportat amb ella diversos béns del seu marit. Barcelona, 1 de setembre de 1400 (ACA, C, reg. 2129, f. 83r-84v).

8. Martí I urgeix al veguer de Tortosa i la Ribera d'Ebre l'acompliment de justícia criminal contra els Aicard, pare i fills, de Tortosa i Lleida, Martí de Liori, de Gandesa, Joan Perelló, de Falset, i dos homes més, escuders dels Aicard, els quals, a mà armada, saltejaven camins entre Tortosa i Gandesa, perquè havien atacat, ferit i robat amb crits d'«A mort, a mort!» un tal Pere Llobet, de Tortosa, mentre anava de camí amb la seva mula des de Tivenys fins a Falset. L'haurien matat si ell no s'hagués llançat a l'Ebre, on gairebé morí ofegat, fugint de les seves mans. València, 1 de juliol de 1402 (ACA, C, reg. 2136, f. 10r-11v).

9. El rei insta l'oficial eclesiàstic d'Almassora i de la plana de Borriana per mitjà de l'administrador diocesà de Tortosa que lliuri a mans dels oficials reials Salvador Vives, de Castelló, tancat a les presons de l'oficialat per haver estat acusat de ferir a la cara Salamó Çacen, jueu de Castelló, el 28 d'octubre de 1406, mentre se celebraven les fires, sense saber-se del cert si d'aquelles ferides el jueu era encara viu o havia mort. La detenció de l'agressor per l'oficial venia presumptament justificada per la condició de tonsurat o clergue, que ell havia al·legat, però que no estava confirmat que ho fos. El monarca justifica el lliurament als oficials reials amb una frase plena de sentit comú: «Cum nullus nascatur clericus nec ab inicio clericus presumatur.» València, 2 de novembre de 1406 (ACA, C, reg. 2149, f. 93r-v i 98v-99r).

10. El rei insta el veguer i el batlle de Tortosa a intervenir en defensa del matrimoni cristià en el cas d'una noia de Tivissa, de nom Barçalona, filla de Bernat Perelló, que havia estat unida amb esposalles («junctam matrimonio dicto vulgariter sponsalibus») a Guerau Perelló, fill de Nadal, del mateix lloc, però que alguns, prenent impedir aquest casament, se l'havien enduta a Tortosa i l'havien posada a casa de Pere Narbona per tal de fer impossible *de facto* el matrimoni. Tanmateix Guerau, unit a ella per esposalles, volia consumir el matrimoni. El monarca justifica la intervenció amb aquestes paraules: «Oportet et decet ac expedit quod matrimonii sacramentum legitime jam contracti pro viribus solidetur et minime disolvatur quovis modo seu turbetur canente etiam seu testante sacra scriptura quod Deus coniunxit homo non separet, quisque orthodoxa fidelis satagat procul dubio adimplere...» Per això el rei mana que, sota pena de mil florins d'or, el veguer i el batlle tinguin na Barçalona sota el seu poder, protecció i seguretat, prenent-la del poder dels altres i, si de cas ha de casar-se, la lliurin al seu espòs Guerau per tal que puguin tots dos celebrar matrimoni *in facie Ecclesie* i obtenir de la forma acostumada la benedicció nupcial. València, 4 de desembre de 1406 (ACA, C, reg. 2149, f. 111r).

11. El monarca fa saber al veguer, al sotsveguer i al batlle de Tortosa que ha rebut una queixa de Bartomeu Castelló, patró de barca de Barcelona, que, trobant-se amb la seva barca al mar de la ciutat, en aigües del cap de Tortosa, se li va presentar Joan Riera, que havia estat lleuder de Tamarit, amb una barca armada, i, assaltant-li l'embarcació, el va prendre a la manera dels pirates juntament amb uns altres que eren al mar amb ell i els van robar tot el que duien. Sortosament, el pirata de Tamarit fou detingut poc després d'aquest fet i, portat amb la seva barca a Tortosa, hi fou penjat a la forca i els béns del criminal restaren en poder de les autoritats tortosines. El rei urgeix que, un cop aplicada la

justícia al criminal, els béns robats siguin retornats al patró de barca de Barcelona. València, 8 de març de 1407 (ACA, C, reg. 2149, f. 154r-v).

12. Martí I comunica al justícia de la vila de Sant Mateu del Maestrat que fra Francesc Castelló, mestre en Sacra Pàgina i prior provincial de l'orde de Sant Agustí a la província d'Aragó, li ha fet saber que el justícia té detinguts dos frares de l'orde, fra Arnau Amill i fra Joan de Cosarans, preveres, els quals, havent abandonat el convent i apostatant de la religió en què havien professat, havien penjat també els hàbits de frare i, vivint com a persones laiques, llur capteniment era escandalós i es dedicaven a accions diverses que calia qualificar de deshonestes i il·lícites. Per això, mana al justícia que els mantingui empresonats, des d'ara en nom del rei, tot esperant que s'obri i es conclougi el procés criminal davant els tribunals reial i eclesiàstic. València, 16 de novembre de 1406 (ACA, C, 2151, f. 60v-61r).

13. L'acció governativa del rei podia arribar fins a intervenir en la persecució i condemna de certs delictes que poden semblar nimis. Aquest és el cas de la seva intervenció davant l'oficial eclesiàstic del bisbe de Tortosa a l'oficialat d'Almassora, a qui comunica que un tal Pere Arrufat, amb un seu còmplice, havia furtat una gran quantitat d'ametlles al terme de Castelló amb nocturnitat i traïdoria, i que, havent estat descobert pel veí i guardià del terme Domingo Barra, se li va resistir a l'hora de detenir-lo, al·legant primerament que ell era clergue i, un cop prostrat a terra, ferint-lo lleument a la cara. El rei exigeix a l'oficial del bisbe que li obri procés criminal i li apliqui les penes que mereix. València, 28 de juliol de 1407 (ACA, C, reg. 2153, f. 16r-v).

14. Molt més greu és el crim de fabricació de moneda falsa que «in nostre imaginis ac tocius nostre rei publice lesionem» havien comès d'amagat alguns cristians i sarraïns de les batllies santjoanistes de Miravet i d'Ascó en temps del castellà d'Amposta fra Pere Roís de Moros. El rei li mana amb tota l'autoritat de la seva majestat que procedeixi judicialment contra aitals falsificadors de moneda i en faci inquisició, en els fets dels cristians amb el consell de Gonçalvo Garidell, doctor en lleis de la ciutat de Tortosa, i en els dels sarraïns amb el consell d'Alí de Bellví, alcaid dels sarraïns de tota la dominació reial. València, 22 d'octubre de 1407 (ACA, C, reg. 2153, f. 76v-77r).

C. ACTES DE GOVERN RELATIUS A L'ESGLÉSIA TORTOSINA I A PERSONES ECLESIASTIQUES

Defensa de la Puríssima Concepció de Maria

1. L'any 1394, signat a València el 14 de març, va fer-se públic a tots els dominis reials l'*Edictum Regis Johannis super puritate Sancte Conceptionis Marie Virginis gloriosissime Matris Dei* (ACA, C, reg. 1883, f. 62v-63v). Pocs dies després, el 23 de març, el monarca declarava enemic seu i públic fra Nicolau Eimeric (ACA, C, reg. 1883, f. 73v-74r). L'opció immaculista decidida i clara del monarca no desactivava la pugna oberta entre maculistes dominicans i immaculistes lul·lians. Així, a Girona, el dia de Sant Domènec, un frare dominicà predicà contra la Puríssima Concepció, fet que, conegut per Joan I, fou condemnat amb lletra reial signada a la Ciutat de Mallorca el 27 d'agost de 1395 (ACA, C, reg. 1967, f. 49v-50r i 54v-55r). En desgreuge, amb carta signada a Vallonzella el 5 de desembre, el rei manà de celebrar festes molt solemnes el dia de la Puríssima a la ciutat de Girona (ACA, C, reg. 1968, f. 67r).

2. El rei Martí, des de Saragossa, el 25 de novembre de 1399, va escriure al bisbe i capítol de Barcelona i als majorals de la Confraria del Senyor Rei i els deia que volia «ennobleir e magnificar la solemnitat o festa de la Concepció de nostra dona Santa Maria [...] per això havem feta certa ordinació,

la qual sie aquí en nostre palau maior cascun any celebrada lo dia de la dita festyivitat [...] com la Regina dels Àngels meresca molt maior honor que no li pot ésser feta» (ACA, C, reg. 2166, f. 109r-v).

3. A Tortosa, els frares dominics, establerts al convent de Sant Domènec des del pontificat del bisbe Esteve d'Omale o Malet (1351-1356), tenien assignada la plaça de *lector de Sede* a la catedral. La influència de la lectoralia i l'absència de bisbes procedents de l'orde dels menorets franciscans afavoriren la posició maculista del capítol i del clergat tortosí. Així s'explica que el rei Martí faci al·lusió a «aliqui districtuales officialatus ville Morelle» quan, el 18 de juny de 1402, es mostrava decebut i disgustat en saber que alguns preveres diocesans i un seu capdavanter, de cognom Barberà, «velut infatuati», eren contraris al misteri de la Puríssima Concepció i a tota la doctrina de Ramon Llull, qualificat pel rei de «magni philosophi et doctoris eximii» (ACA, C, reg. 2198, f. 60r).

4. Al bisbat, en aquestes dades bullia la tensió entre maculistes i immaculistes, exacerbada a Morella pels atacs reiterats i les vexacions d'alguns clergues seculars antilul·lians inferits als frares franciscans i també als rectors de Sant Joan i Sant Miquel, Joan Blasi i Jaume Comes, immaculistes, «domesticos, familiares et comensales» del rei Martí (ACA, C, reg. 2211, f. 127v i 140v-141r). El monarca, el 1402, hagué de renovar la protecció reial sobre el convent i els frares, atorgada ja per Pere el Cerimoniós el 1355 (ACA, C, reg. 2211, f. 165v-166r).

5 Martí l'Humà volia el traspàs de l'administració del bisbat tortosí a l'arquebisbe d'Atenes, «nostre conseller e antich servidor, axí com aquell per lo qual som certs que la dita esgleya serà ben regida» (ACA, C, reg. 2211, f. 39v i 44r-v) per tenir-hi un prelat resident de confiança, amb plena potestat d'orde i jurisdicció, capaç de governar la diòcesi amb iniciativa i amatent a les directrius immaculistes del rei i així fomentar el culte i la devoció a la Puríssima, però la voluntat del monarca no fou atesa. I, a Tortosa, ni l'administrador apostòlic, Pero de Luna, ni el capítol catedralici havien fet cas de les executòries i les cartes dels reis Joan i Martí, quan a les altres seus de la Corona d'Aragó els bisbes i els capítols havien començat a mostrar-se sensibles a la voluntat reial i preveien la celebració de la festa de la Puríssima el 8 de desembre. Per això, de València estant, el 18 de desembre de 1402, havent comprovat que a Tortosa no s'havia fet festa solemne el dia de la Puríssima, Martí l'Humà va escriure a Pero de Luna, administrador apostòlic, i al capítol, a instància dels devots del misteri marià, i els emplaçà a celebrar la festa cada any (ACA, C, reg. 2212, f. 17r-v).

6. Després d'aquesta carta, un cop admès el misteri marià i instituïda la festa pel capítol tortosí, el rei, que havia demanat a Pero de Luna el traspàs de l'administració del bisbat a l'arquebisbe d'Atenes, «com a aquell per lo qual som certs que la dita esgleya serà ben regida», no solament deixà d'urgir a Pero de Luna el traspàs del bisbat i la renúncia a la seva administració a mans de l'arquebisbe d'Atenes, sinó que Martí I i la reina Maria de Luna demanaren als canonges que l'elegissin bisbe i al papa Benet XIII que n'acceptés l'elecció capitular. Però el capítol no n'estava content i rebutjà la proposta reial i reginal.

7. La diòcesi continuà vacant fins que, el 1403, hi fou promogut des de la seu de Mallorca Lluís de Prades i d'Arenós, fill del comte de Prades i baró d'Entença Joan de Prades i de Foix i membre de la cort pontifícia de Climent VII a Avinyó. Tanmateix, actiu a la cort de Benet XIII, mai no residí a Tortosa durant els anys que en fou bisbe, entre 1403 i 1407; nomenat aquest any novament bisbe de Mallorca, no es va moure del costat del papa Luna, de qui era cambrer pontifici, i va residir a Peníscola, amb estades a Sant Mateu del Maestrat i a Morella, fins a la mort del pontífex el 1422.

8. Crec que la presència a Peníscola de Benet XIII afavorí la difusió i l'arrelament del culte i la devoció a la Puríssima al bisbat tortosí, per tal com, segons Josep Perarnau, Pero Martines de Luna havia estat guanyat per a les tesis de la Puríssima i sembla que fins i tot hauria estat determinat a de-

finir el dogma de la concepció immaculada de Maria, en compliment d'una promesa que ell mateix s'hauria fet, si l'afer del Cisma s'hagués resolt feliçment amb el recobriment de la unitat de l'Església sota el vertader pastor i vicari de Jesucrist. I aquest únic i vertader mestre i pastor no podia ser altre que Benet XIII, segons ell mateix havia argumentat impecablement i irrefutable el 14 d'agost de 1414 a Morella, davant el rei Ferran d'Antequera, i a Perpinyà, el 19 d'agost de 1415, en la trobada amb el rei d'Aragó i l'emperador Segimon. A conseqüència de l'impuls papal, des de mitjan segle xv començaren a instituir-se a les esglésies del bisbat beneficis amb la titularitat de la Puríssima Concepció de Maria. Així a la catedral (1437), a Orpesa (1492) i a Móra d'Ebre (1496). I van seguir multiplicant-se durant els segles xvi, xvii i xviii.

9. Seguint el corrent immaculista, el 17 de setembre de 1439, ja superat el Cisma, el Concili de Basilea aprovà i expedí la butlla *Elucidantibus divinae gratiae misteria*, on es declarà que la doctrina i creença de la concepció immaculada de la Verge Maria és piadosa, conforme al culte de l'Església, a la fe catòlica, a la recta raó i a la Sagrada Escriptura, per la qual cosa no és permès a ningú d'ensenyar ni predicar la doctrina contrària i s'ordena que es faci celebració de la festa segons el costum de l'Església romana. La butlla, en pergamí, escrita amb lletra bul·làtica i gòtica, es conserva a l'Arxiu Capítular de Tortosa (Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte a la Puríssima al bisbat de Tortosa*, Tortosa, Capítol de la catedral de Tortosa, 2007, p. 182-187).

Actes de política eclesiàstica del rei Martí i de Maria de Luna a la diòcesi tortosina

1. Martí l'Humà, seguint la pràctica del seu pare i del seu germà Joan, esmerçava força interès a promocionar els seus capellans i, amb la col·laboració de la reina Maria de Luna, se servia del parentiu d'aquesta amb el papa Benet XIII i del fidelíssim suport i reconeixement que tant Joan I com ell mateix li havien ofert com a legítim i vertader papa de l'Església per obtenir totes les gràcies que li demanava. Molts dels preveres tortosins van ser agraciats amb el favor reial i els seus noms foren elevats pels monarques a la cort pontifícia amb la pregària sol·lícita d'un benefici, d'una canongia, d'una abadia o d'un bisbat per a les seves persones. Molts havien estat escollits per a capellans, comensals i domèstics de la casa reial. És el cas d'alguns rectors, com Simó de Prades, fill del metge reial i rector de Gandesa (ACA, C, reg. 2131, f. 69v); fra Antoni Despuig, dominic, lector de la seu de Tortosa (ACA, C, reg. 2172, f. 109v-110r); Nicolau Morató, rector de Sant Mateu (ACA, C, reg. 2178, f. 16r-v); Francesc Valleriola, arxiprest de Morella (ACA, C, reg. 2183, f. 16r); Guillem Ramon, degà del capítol (ACA, C, reg. 2185, f. 98v-99r); Berenguer Serrat i Jaume Scapolat, canonges de la seu de Tortosa (ACA, C, reg. 2291, f. 89r-v, i reg. 2292, f. 15r); Martí Llorenç, rector de Vilanova d'Alcolea (ACA, C, reg. 2292, f. 35v); Simó d'Amor, rector de Borriol, i Joan Balasc de Móra, rector de Sant Joan de Morella (ACA, C, reg. 2292, f. 36r-v).

2. Martí I vetllava pel bisbat tortosí i en donà repetides proves que arriben fins al detall. L'any 1399, escrivia diverses cartes al capítol demanant als canonges que elegissin per a bisbe l'administrador apostòlic Pero de Luna perquè així afavoririen el seu parent i nebot del papa Benet XIII i la diòcesi seria regida per una persona que podria exercir les funcions episcopals d'orde i jurisdicció plenes (ACA, C, reg. 2171, f. 123v-124r). El capítol no ho va fer i el papa, òptim jurista, no va nomenar bisbe el seu nebot.

3. El 1407, Benet XIII nomenà bisbe de Tortosa Francesc Climent, dit Saperà, que acompanyava sempre el papa a la cort d'Avinyó i era gairebé sempre absent del bisbat. El rei Martí sentia una preocupació tan greu per l'estat espiritual de la diòcesi, que veia agreujar-se cada cop més per causa de

l'absència del seu pastor després de tants d'anys sense bisbe, que, commogut, va escriure a Benet XIII una lletra més pròpia d'un home de fe que d'un home de govern i de poder mundà, una carta per a la diòcesi escrita des del coneixement de la teologia de l'episcopat i de la situació real de l'Església tortosina. Pregunta el rei al papa fins quan mantindrà en l'oblit la seu de Tortosa, puix es lamenta vivament de la seva situació perquè —diu—:

Sola sedet et expers thori sponsi sui, qui per orbem vagatur, ducit quare vidua in plancibus et singultibus dies suos. Enim vero, sanctissime Pater, hec per sanctitatem Vestram non debent equanimiter tolerari. Eam quippe latere non credimus quod a longevis citra temporibus jamdicta ecclesia orba suo pastore lupis rapacibus cogitur ancillari, ex quo nedum sibi sed civitati Dertuse evidenter damna et scandala sunt secuta et sequi sperantur multo maiora propter bandositates ingentes ibidem suscitatas nisi sepe dicta Sanctitas aliter duxerit ordinandum. Quapropter eidem Sanctitati humiliter supplicamus quatenus ut imminentibus scandalis occurratur, Episcopo Civitatis ipsius mandare dignetur expresse quod, quibusdam negotiis postergatis, de facto visitet sponsam suam et cum ea ducat in gaudio de cetero dies suos (ACA, C, reg. 2187, f. 61r).

4. A la iniciativa del rei Martí hom deu el primer intent conegut de partició de la gran diòcesi de Tortosa. Diguem-ho de seguida: sortosament, no reeixí. Ignorem les motivacions que podia tenir en la seva ment el monarca per fer una proposta com aquesta a Benet XIII. L'ambaixada al papa en què es va fer contenia unes altres propostes relatives a diversos territoris eclesíastics, civils i militars, les quals majoritàriament eren de segregació i tenien, com la de la diòcesi tortosina, algun sentit pràctic, no solament honorífic. En tot cas, l'excés de zel del rei va estar a punt de provocar un desmembrament del bisbat de Tortosa, tan greu com el que es produí l'any 1960, que hauria canviat totalment la història de la vida diocesana des de la primeria del segle xv fins als nostres dies.

Cal preguntar-se: volia el rei dignificar una ciutat reial i una Església arxiprestal com la de Morella per crear-hi la seu d'un nou bisbat que es formaria amb la segregació del territori i les rendes del de Tortosa? Volia potser partir el gran territori de la diòcesi per fer-ne dues de més petites, on els bisbes respectius poguessin fer les visites pastorals amb més freqüència i menys dificultats i així els fidels cristians sentissin més pròxim el seu prelat? Volia repartir les rendes acumulades i excessives en mans d'un sol prelat? Volia tan solament rebre del pontífex uns privilegis i favors que honoressin el monarca que els demanava, el papa que els concedia i els súbdits reials que se'n beneficiarien? Volia obtenir del papa una mostra d'amor a la seva pàtria com a reconeixement del seu origen i agraïment als seus compatriotes, de qui havia rebut tants de favors quan lluïa el títol de cardenal d'Aragó i després, quan fou elevat al soli de Sant Pere? Sembla que en la petició reial són presents totes aquestes motivacions, aquí ben tramades, justificables per les diverses lletres adreçades al papa, signades de mà del rei i de la reina i, com es pot veure prou explícitament, també en el mateix document de l'ambaixada.

Martí l'Humà portà la proposta al papa Benet XIII l'any 1408 formant part del cos d'un extens document d'ambaixada lliurat a mossèn Simó Miró, a misser Pere Català i al batlle general de Catalunya per ser presentat al Sant Pare. El monarca apel·lava al fet següent:

Sant Pare nesqué dins la sua senyoria e ha tots sos parents e la maior part de sos amichs en aquella e ha reebudes moltes honors e favors del dit Senyor [rei] e de tots sos regnes e terres e vassalls seus, no solament estant cardenal mes encara après que fon pujat a la sobirana dignitat en què huy és. E que jamay jassie haia fetes bones obres a qui li ha plagut, no ha fet ni ha procurat alcun bé ne honor a la Corona d'Aragó ne a la cosa pública dels dits regnes e terres del dit senyor, a la qual era més

tengut que a parents e amichs que hagués, com, segons que ha plagut fort rahanablement als filosofos, la amor de la pàtria natural deia ésser preposada no solament a la amor dels amichs e parents mes encara de pare e mare, de fills e de frares, lo dit Senyor li supplica humilment que metent-se denant ço que tro ací ha postposat, vulla per satisfacer al deute a què és tengut e per honor del dit senyor e de la sua corona fer e atorgar benignament e ab liberalitat les coses següents: segregar e dividir lo reyalme de Sicília del de Nàpols...; com lo Reyalme del senyor rei sia fort freturós de prelats e alguns d'aquells quey són haien les rendes fort excessives, plàcia a sa santedat de crear novellament alguns bisbats en la forma següent:

Dins l'arquebisbat de Saragossa, els bisbats de Terol i Daroca; dins el bisbat de València, «com sia massa opulent», lo bisbat de Xàtiva; crear un bisbe a la vila d'Oriola; «Ítem plàcia a la Sua Santedat de fer bisbat de la esgleya collegiada de Morella ab son officialat donant-li les rendes del arciprestat e les rendes quel bisbe de Tortosa pren en la dita vila.» Elevar la seu de València a Metropolitana, «faent arquebisbe lo bisbe de aquella donant-li per sufraganis lo bisbe de Morella, lo bisbe de Sogorb, lo qual leugerament e rahanable pot traure de Çaragoça, pus dos hi són afegits, ço és saber, lo bibe de Terol e de darocha, e més avant donant al dit arquebisbe de València per sufraganis lo bisbe de Xàtiva e d'Oriola» (ACA, C, reg. 2184, f. 102v-108r).